

УДК 341.4

DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2026.94.4.22>

ЩОДО ПИТАННЯ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОЇ КВАЛІФІКАЦІЇ ДІЯНЬ, ПОВ'ЯЗАНИХ З РУЙНУВАННЯМ ГРЕБЕЛЬ АБО ДАМБ ТА ЗАВДАННЯМ ШКОДИ НАВКОЛИШНЬОМУ СЕРИДОВИЩУ В ПЕРІОД ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ

Маринів І.І.,

*кандидатка юридичних наук, доцентка
кафедри права Європейського Союзу
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
ORCID: 0000-0002-0267-6288*

Тарасенко О.С.,

*кандидатка юридичних наук,
асистентка кафедри міжнародного публічного права
Стамбульського університету
ORCID: 0000-0002-3829-1478*

Маринів І.І., Тарасенко О.С. Щодо питання міжнародно-правової кваліфікації діянь, пов'язаних з руйнуванням гребель або дамб та завданням шкоди навколишньому середовищу в період збройного конфлікту.

З ганебним вторгненням на територію України держава агресор РФ вчиняє міжнародні правопорушення норм міжнародного гуманітарного права. Серед багатьох злочинів, скоєних Російською Федерацією проти України, її народу, є й такі, наслідки яких будуть відчутні ще для багатьох поколінь. У даній статті здійснюється аналіз норм міжнародного гуманітарного права, що можуть слугувати підставою для притягнення держави до відповідальності та забезпечення справедливого покарання за заподіяну шкоду навколишньому середовищу в умовах руйнування гребель або дамб в період збройного конфлікту. Питання кваліфікації злочинів, здійснених на території України державою-агресором, є вкрай актуальним. Застосування норм національного законодавства України, а саме ст. 438 та 441 ККУ, повинно відбуватись з одночасним зверненням до міжнародних договорів. Водночас міжнародно-правова кваліфікація, повинна здійснюватися лише на підставі міжнародного права.

З точки зору екологічної значущості, особлива увага приділена дослідженню положень Додаткового Протоколу I до Женевських конвенцій 1949 року (далі ДПІ), що становить важливе правове регулювання захисту гребель або дамб, а також навколишнього середовища в період збройного конфлікту. Під час дослідження даного питання, здійснено аналіз проблемних аспектів статей ДПІ, які створювались практично п'ятдесят років тому і в умовах сьогодення потребують еволюційного тлумачення. У зв'язку з цим існує потреба в розумінні віднесення гребель або дамб до об'єктів, які в найширшому розумінні становлять «екологічну чутливість», оскільки їх руйнування неминуче призводить до катастрофічних наслідків для навколишнього середовища.

Дослідження руйнування гребель або дамб демонструє вразливість водної інфраструктури в умовах війни та вказує на масштабні гуманітарні й екологічні наслідки подібних дій. Вивільнення небезпечних сил (*dangerous forces*), що призводить до затоплення та тяжких втрат серед цивільного населення, повинно створювати розуміння, що екологічна катастрофа неминуча. Попри це, спеціальні положення, що присвячені руйнуванню гребель або дамб, орієнтовані на захист цивільного населення від голоду, втрати питної води чи вимушеного переміщення (ст. 54 ДПІ) або ж тяжких втрат серед цивільного населення (56 ДП I), забуваючи про широке розуміння екологічної шкоди, де страждає не тільки людина, а й природа.

Ключові слова: гребля, дамба, екологічна катастрофа, захист навколишнього середовища, міжнародний кримінальний суд, міжнародне гуманітарне право.

Maryniv I.I., Tarasenko O.S. Regarding the issue of the international-law qualification of acts related to the destruction of dams or dykes and the infliction of damage on the environment during an armed conflict.

With the shameful invasion of the territory of Ukraine, the aggressor state of the Russian Federation commits international violations of the norms of international humanitarian law. Among the many crimes committed by the Russian Federation against Ukraine and its people, there are those whose consequences will be felt for many generations to come. This article analyzes the norms of international humanitarian law that can serve as a basis for holding the state accountable and ensuring fair punishment for the damage caused to the environment in the context of the destruction of dams or levees during the armed conflict. The issue of qualifying crimes committed on the territory of Ukraine by the aggressor state is extremely relevant. The application of the norms of the national legislation of Ukraine, namely Articles 438 and 441 of the Criminal Code of Ukraine, must be accompanied by a simultaneous appeal to international treaties. In turn, international legal qualification must be carried out only on the basis of international law.

From the point of view of environmental significance, special attention is paid to the study of the provisions of Additional Protocol I to the Geneva Conventions of 1949 (hereinafter referred to as the IPA), which constitutes an important legal regulation of the protection of dams or levees, as well as the environment during armed conflict. During the study of this issue, an analysis of the problematic aspects of the IPA articles, which were created almost fifty years ago and in today's conditions require an evolutionary interpretation, was carried out. In this regard, there is a need to understand the classification of dams or levees as objects that, in the broadest sense, constitute «ecological sensitivity», since their destruction inevitably leads to catastrophic consequences for the environment.

The study of the destruction of dams or levees demonstrates the vulnerability of water infrastructure in war conditions and indicates the large-scale humanitarian and environmental consequences of such actions. The release of dangerous forces, leading to flooding and heavy casualties among the civilian population, should create an understanding that an ecological disaster is inevitable. Despite this, the special provisions dedicated to the destruction of dams or dykes are focused on protecting the civilian population from starvation, loss of drinking water or forced displacement (Article 54 of the IPC) or heavy casualties among the civilian population (Article 56 of the IPC), forgetting about the broader understanding of ecological damage, where not only people but also nature suffer.

Key words: dams, dykes, ecological disaster, environmental protection, international criminal court, international humanitarian law.

Постановка проблеми. Протягом 2022-2026 років РФ зруйнувала кілька гребель та дамб на території України. Підрив греблі Каховської ГЕС спричинив екологічну катастрофу. Були затоплені десятки населених пунктів, зруйновані будинки, загинули люди, знищені сільськогосподарські угіддя. Екологічними наслідками стало обміління Каховського водосховища, що вплинуло на водопостачання, охолодження Запорізької АЕС, тощо [1, с. 88]. Наступним прикладом слугують численні обстріли і підриви греблі Оскільського водосховища Харківської області та дамба Карачунівського водосховища, яку Росія обстріляла ракетами. Цілеспрямовані атаки об'єктів, існування яких впливає на водні екосистеми, стали однією з критичних екологічних загроз. Гребля, як гідротехнічна споруда, що перегороджує русло річки чи інший водотік з метою створення водосховища – є джерелом життя для цілих регіонів, забезпечуючи питну воду, іригацію та виробництво електроенергії. Дамба, як гідротехнічна споруда у вигляді насипу – слугує захисту території від повеней, для оточення штучних водойм чи спрямування потоку води в потрібному напрямку. Підрив даних конструкцій і раптовий вихід води можуть спричинити екологічну катастрофу, завдаючи широкої, довготривалої і серйозної шкоди навколишньому середовищу та загрожуючи існуванню цілих поселень.

Цілеспрямоване знищення гребель або дамб і контроль над водними ресурсами стали актом вепонізації, спрямованим на завдання тяжких втрат серед цивільного населення і довготривалої екологічної катастрофи в Україні.

Метою даного дослідження є аналіз положень актів міжнародного гуманітарного права з метою належної міжнародно-правової кваліфікації діянь, пов'язаних із руйнуванням гребель або дамб та завданням шкоди навколишньому середовищу в період збройного конфлікту.

Стан опрацювання проблематики. Питаннями захисту навколишнього середовища в умовах збройного конфлікту займалися такі вчені, як Глен Плент (Glen Plant), Джон Селтер (John Salter),

Річард Фолк (Richard Falk), Джозеф Голдблет (Jozef Goldblat), Дженс Хекенсон (Jens Hakansson), Noam Lubell (Ноам Любелл) та інші. В свою чергу, питання щодо знищення гребель або дамб в умовах збройного конфлікту є малодослідженим у науці міжнародного права. Маргарет Бергстром (Margareta Bergstrom) приділила увагу вивільненню небезпечних сил з гідрологічних об'єктів, а дослідники, зокрема Наталія Малишева, Анна Хурова, М. Міланович, почали звертатись до аналізу руйнації гребель або дамб в Україні після 2022 року.

Виклад основного матеріалу. Під час бойових дій людина завжди намагалася завдати удару своєму противнику, вивільняючи природні або штучні сили. Одним із проявів такої тактики було руйнування гідротехнічних споруд, здатних спричинити масштабні затоплення та значні матеріальні й людські втрати. Зокрема, під час Другої світової війни, у травні 1943 року, були зруйновані дамби Едер і Мьоне в Німеччині, що призвело до значних руйнувань промислових об'єктів, затоплення сільськогосподарських земель і численних людських жертв [2, с. 328]. Подібні дії мали місце і під час Корейської війни, коли авіація здійснювала атаки на дамби, які використовувалися для іригації на півночі країни [3, с. 57-58]. У ході війни у В'єтнамі також фіксувалися атаки на дамби та дамбові системи, внаслідок яких, за даними представників Демократичної Республіки В'єтнаму, були пошкоджені або зруйновані велика кількість сегментів споруд [4, с. 54-55]. Ці події стали одним із факторів, що привернули увагу міжнародної спільноти до необхідності встановлення спеціальних норм міжнародного гуманітарного права щодо захисту об'єктів, які містять небезпечні сили.

У 1976 році відбулися переговори щодо Конвенції про заборону військового або будь-якого іншого ворожого використання засобів впливу на природне середовище (далі – ENMOD). Учасники переговорів щодо ENMOD запропонували використовувати термін «стабільність екосистем», але його було відкинуто та замінено виразом «широкі, довготривалі або серйозні наслідки». 10 грудня 1976 р. даний акт було прийнято Генеральною Асамблеєю ООН та відкритий для підписання в Женеві 18 травня 1977 року. Конвенція набрала чинності 5 жовтня 1978 року та стала важливим міжнародним договором у сфері захисту природного середовища під час військових дій. Основні зобов'язання держав сформульовані в ст. 1 Конвенції: не вдаватися до військового або будь-якого іншого ворожого використання методів впливу на природне середовище, які мають широкомасштабні, тривалі або серйозні наслідки, як способи руйнування, завдання збитків або спричинення шкоди будь-якій іншій державі-учасниці; не допомагати, не заохочувати й не спонукати будь-яку державу, групу держав або міжнародну організацію до здійснення дій, що суперечать положенням пункту 1 цієї статті.

У зв'язку з тим, що Конвенція ENMOD не розкриває оціночні поняття «широкі» («widespread»), «довготривалі» («long lasting») та «серйозні наслідки» («severe effects»), деякі держави здійснили застереження, що дані терміни потребують більш чіткого визначення. Для прикладу, уряд Туреччини вказав, що до тих пір, поки це роз'яснення не буде зроблено, країна буде змушена самостійно тлумачити відповідні терміни, і, отже, залишає за собою право робити це за потреби. Крім того, уряд Туреччини вважає, що різниця між «військовими чи будь-якими іншими ворожими цілями» та «мирними цілями» має бути чіткіше визначена, щоб запобігти суб'єктивним оцінкам [5, с. 207].

Відтак, під час роботи Комітету у 1976 році було розроблено «Узгоджене розуміння», яке не було включено в Конвенцію, проте додано до звіту, переданого Конференцією. В «Узгодженому розумінні» термін «широкі» розуміється як такі, що охоплюють район у кілька сотень квадратних кілометрів; «довготривалі» – тривалістю в кількох місяців або приблизно сезон; а «серйозні» – як такі, що призводять до суттєвого або значного порушення або заподіяння шкоди людському життю, природним і економічним ресурсам або іншим матеріальним цінностям [6, с. 91-92]. Тож очевидно, що на практиці держави можуть зіштовхуватися з труднощами, адже кожна конкретна ситуація повинна бути оцінена на підставі трьох автономних понять.

Разом із тим, події, проаналізовані вище, щодо руйнації дамб у Німеччині, В'єтнамі чи під час Корейської війни, не отримали належної оцінки в практиці міжнародних судових органів, що унеможливило вироблення правової позиції щодо визначення ступеня шкоди навколишньому природному середовищу більш усталено. Умисне спричинення шкоди природному середовищу, як військовий злочин на підставі ст.8(2)(b)(iv) Римського Статуту, розглядалося у зв'язку з війною в Косово та Іраку, але без остаточних вироків. Відтак можна прийти до висновку, що цілеспрямоване використання природних сил, зокрема затоплення, що призводить до широких, довготривалих та серйозних наслідків, залишається дискусійним питанням у міжнародному гуманітарному праві. З огляду на відсутність судового тлумачення існує нагальна необхідність забезпечити додержання принципів розрізнення, пропорційності та заборони спричинення надмірних страждань цивільному населенню.

Як зазначає Х.П. Гассер, «будь-яке застосування збройної сили однією державою проти території іншої ініціює застосування Женевських Конвенцій між двома державами» [7, с. 22].

З точки зору екологічної значущості в умовах збройного конфлікту Додатковий протокол I (далі – ДП I) до Женевських конвенцій 1949 року становить важливе правове регулювання, яке доповнює та розширює норми, закріплені в Конвенції ENMOD. Він ухвалений у 1977 році та містить положення, що безпосередньо стосуються захисту природного середовища, і є важливим інструментом міжнародного екологічного права під час міжнародних збройних конфліктів. Так, згідно зі статтею 35 (3) ДП I, заборонено застосовувати методи або засоби ведення воєнних дій, які мають на меті завдати або, як можна очікувати, завдадуть широкої, довгочасної і серйозної шкоди природному середовищу. Згідно ст. 55 (1) ДП I, при веденні воєнних дій має бути виявлена турбота про захист природного середовища від широкої, довгочасної і серйозної шкоди. Такий захист включає заборону використання методів або засобів ведення війни, що мають на меті завдати або, як можна очікувати, завдадуть такої шкоди природному середовищу й тим самим завдадуть шкоди здоров'ю або виживанню населення.

Чи можна стверджувати, що тексти статті 35(3) та статті 55 ДП I є ідентичними або, принаймні, надзвичайно схожими? Група експертів дала відповідь на це питання у своєму звіті. Пункт 3 статті 35 був включений в контекст заборонених методів ведення війни, тоді як стаття 55 (захист природного середовища) спрямована на забезпечення здоров'я або виживання цивільного населення, що живе в певному середовищі воєнного часу. Стаття 35(3) розглядає загальний вплив військових дій на природу, враховуючи «транснаціональний» аспект проблеми, що може стосуватися природних ресурсів за межами конкретного конфлікту. Стаття 55, у свою чергу, стосується конкретно захисту природного середовища як необхідного ресурсу для виживання цивільного населення в умовах війни [8, с. 414]. Отже, це різні аспекти того, як збройні конфлікти можуть впливати на навколишнє середовище та його роль у житті цивільного населення.

Однак, якщо під час збройного конфлікту відбулась руйнація греблі або дамби з катастрофічними наслідками для природного середовища, якою повинна бути міжнародно-правова кваліфікація даної руйнації, якщо на національному рівні, на підставі експертиз, правоохоронними органами держави встановлено факт екологічної катастрофи?

Перш за все, існує необхідність звертатися до положень ДП I, а не Конвенції ENMOD, оскільки положення ДП I стосуються будь-яких дій, що спричиняють серйозну шкоду довкіллю в процесі збройного конфлікту, без необхідності доводити, що ці дії мали на меті маніпулювання природними процесами. Конвенція ENMOD забороняє навмисне використання природних процесів як засобів ведення війни. Це означає заборону навмисної зміни погодних умов, динаміки, складу або структури Землі, включаючи її біоту, літосферу, гідросферу та атмосферу, або космічний простір, з наміром завдати шкоди збройним силам іншої держави-учасниці Конвенції [8, с. 415; 9].

Попри існування вищезазначених статей ДП I, що присвячені захисту навколишнього середовища, гребля і дамба є особливими об'єктами в міжнародному гуманітарному праві, яким приділено увагу в статтях 54 та 56 ДП I, але з певними особливостями.

Перш за все, ст. 54 ДП I не містить терміну «гребля або дамба», але коментар до вказаної статті демонструє специфічний задум руйнації певних об'єктів. Відтак, згідно з ч. 2 ст. 54 ДП I, заборонено піддавати нападу або знищувати, виводити або доводити до непридатності об'єкти, необхідні для виживання цивільного населення, такі як запаси продуктів харчування, сільськогосподарські райони, що виробляють продовольство, посіви, худобу, споруди для забезпечення питною водою й запаси останньої, а також іригаційні споруди, спеціально з метою не допустити використання їх цивільним населенням або супротивною стороною як засобу підтримання існування, незалежно від мотивів, нібито з метою викликати голод серед цивільних осіб, примусити їх до виїзду або з якої-небудь іншої причини.

В коментарі Міжнародного Комітету Червоного Хреста (далі – МКЧХ) до Додаткового протоколу I ми бачимо природу ст. 55, а саме – запобігання голоду. Використовувати його як метод ведення війни означало б навмисно його спричинити, змушуючи населення страждати від голоду, зокрема шляхом позбавлення його джерел продовольства або постачання. Очевидно, що діяльність, здійснювана з цією метою, була б несумісною із загальним принципом захисту населення, який Дипломатична конференція прагнула підтвердити та посилити. Голод тут згадується як метод ведення війни, тобто як засіб для знищення або послаблення населення [8, с. 653].

Слід зазначити, що дія, спрямована на спричинення голоду, становила б порушення цього ДП I, але вона також могла б бути злочином геноциду, якщо б здійснювалася з наміром знищити повністю

або частково національну, етнічну, расову чи релігійну групу, відповідно до положень Конвенції про запобігання злочину геноциду та покарання за нього 1948 року (ст. 2, пункт с).

Як зазначає МКЧХ, при формулюванні ст. 54 ДП I конференція додала до заборони нападу чи знищення об'єктів, необхідних для виживання цивільного населення, також їх вилучення та приведення в непридатний стан. Щодо приведення таких об'єктів у непридатний стан, то це насамперед стосується іригаційних споруд та установок. Слід зазначити, що дієслова «атакувати», «знищувати», «вилучати» та «робити непридатними» використовуються для охоплення всіх можливих ситуацій, включаючи забруднення хімічними чи іншими речовинами водосховищ або знищення врожаїв. Крім того, у коментарі наголошується, що перелік захищених об'єктів є ілюстративним та не вичерпним, для запобігання довільному виключенню окремих об'єктів з-під захисту (наприклад житло або одяг повинні вважатися необхідними для виживання в суворій клімат) [8, с. 655].

Аналіз даної статті дає змогу відповісти на два закономірні питання. Перше стосується доцільності віднесення до названих об'єктів ст. 54 ДП I гребель або дамб. Як видно з аналізу положень коментарю, гребля та дамба є спорудами, що не лише виконують функцію утримання або регулювання води (водосховища), захист від повеней, енергетичну функцію, а й зрошення сільськогосподарських районів (іригацію). Таким чином, здійснюючи розширвальне тлумачення ст. 54 ДП I, гребля або дамба можуть розглядатися як об'єкти, необхідні для виживання цивільного населення. Друге питання пов'язане з наслідками для навколишнього середовища, тобто чи регулює дана стаття проблеми екологічної шкоди природньому середовищу. І в цьому відношенні компромісний варіант тексту ст. 54 орієнтований на «людиноцентричний підхід», спрямований на запобігання голоду та, як наслідок, вимушеній міграції населення.

Питання руйнування дамб і гребель отримало окреме регулювання в статті 56 Додаткового протоколу I, що свідчить про їх особливу значущість серед цивільних об'єктів. Оскільки ці споруди прямо пов'язані з вивільненням небезпечних сил (*dangerous forces*), вони підпадають під режим спеціальної норми (*lex specialis*), яка деталізує загальні положення щодо захисту об'єктів, необхідних для життєдіяльності цивільного населення. Так, згідно ст. 56 ДП I, установки і споруди, що містять небезпечні сили, а саме: греблі, дамби й атомні електростанції, не повинні ставати об'єктами нападу навіть у тих випадках, коли такі об'єкти є воєнними об'єктами, якщо такий напад може викликати вивільнення небезпечних сил і наступні тяжкі втрати серед цивільного населення. Інші воєнні об'єкти, розміщені в цих установках або спорудах чи поблизу них, не повинні ставати об'єктами нападу, якщо такий напад може викликати вивільнення небезпечних сил у таких установках або спорудах та наступні тяжкі втрати серед цивільного населення.

Згідно п. (а) ч. 2 ст. 56 ДП I, загальний захист від нападу, передбачений у пункті 1, припиняється щодо гребель і дамб тільки в тому разі, якщо вони використовуються яким-небудь чином, що різнить від їх нормального функціонування, та для регулярної, істотної і безпосередньої підтримки воєнних операцій і якщо такий напад є єдиним практично можливим засобом припинити таку підтримку.

Згідно ч. 1 ст. 56 ДП I – дамби і греблі є цивільними об'єктами і тому не можуть бути об'єктами атак. Мабуть самим складним у цьому відношенні є доведення, що гребля, дамба не була військовою законною ціллю противника, а напад чи її знищення – єдиним практично можливим засобом припинити регулярну істотну і безпосередню підтримку воєнної операції.

Припустімо, що гребля або дамба використовуються для цілей, відмінних від тих, що є нормальною функцією даних конструкцій. Для прикладу, дамба є частиною системи фортифікацій або на греблі прокладена дорога, яка в умовах бойових дій може стати ключовим маршрутом для переміщення збройних сил. Навіть у цих випадках захист може бути припинено лише тоді, коли гребля або дамба надає регулярну, істотну й безпосередню підтримку військовим операціям по цій дорозі, а напад на неї – це єдиний можливий засіб припинення такої підтримки.

МКЧХ зазначає, що формулювання «регулярна» стосується часового аспекту. Випадкове або епізодичне використання дамби не є достатнім (повинна бути тривалість або повторюваність у застосуванні). Термін «істотна» є менш конкретним, але його слід тлумачити відносно шкали значущості: підтримка не повинна бути незначною або випадковою, вона повинна мати реальний і суттєвий вплив. На сам кінець, термін «безпосередня» означає, що підтримка не є опосередкованою або побічною. Зв'язок між дією та наслідком має бути тісним і негайним. Йдеться саме про підтримку, що безпосередньо сприяє військовим операціям, а не проміжним цілям, які лише опосередковано з ними пов'язані [8, с.671]. Тому, якщо національні правоохоронні органи встановлять факт того, що дорога на дамбі не використовувалась регулярно збройними силами, знищення дамби здійснювалось з порушенням

ст. 56 ДПІ (порушення принципу пропорційності). Також, якщо дорога використовувалась з метою перевезення вантажівок, які могли везти харчову продукцію, або на дамбі спостерігалось скупчення важкої техніки з метою її укріплення – це не є законною ціллю ворога на цьому об'єкті. Суворі вимоги щодо її захисту свідчать про можливість її підризу як «надзвичайно крайньої міри». Оцінка пропорційності цих заходів повинна включати одночасне виконання всіх трьох суворих умов.

Принагідно, якщо греблі або дамби стають військовими об'єктами, то навіть у цьому випадку міжнародне гуманітарне право зберігає за ними спеціальний захист, якщо внаслідок вивільнення небезпечних сил атака може призвести до значних втрат серед цивільного населення. Якщо ж така атака не несе загрози тяжких втрат, вона є правомірною за умови, що гребля або дамба справді перетворилася на військову ціль, за якою слідує військова перевага.

Проте окрім принципу пропорційності, дана стаття оберігає і навколишнє середовище. Це одне з найскладніших питань, оскільки в змісті статті немає чіткої вказівки щодо його захисту.

Дослідник Глен Плент (Glen Plant) у своїй праці «Захист навколишнього середовища та право війни», досліджуючи ст. 56 ДП I, зазначає, що знищення атомних електростанцій, матиме значно шкідливіші наслідки для людства і навколишнього середовища ніж руйнування гребель або дамб. Критерій «відчутного» або «значного» ризику спричинення вивільнення небезпечних сил із високою ймовірністю серйозної шкоди докільню в загальних рисах запозичений із напрацювань Комісії міжнародного права ООН щодо шкідливих наслідків [10, с. 50]. Попри те, що автор вказує на необхідність посилення захисту атомних електростанцій, як об'єктів підвищеної безпеки, ці висновки однаковою мірою стосуються і гребель та дамб, що є рівнозначними трьома об'єктами ст. 56 ДП I. Руйнування гребель або дамб здатне спричинити масштабну екологічну катастрофу, включаючи затоплення великих територій, знищення екосистем та довготривале порушення природного балансу. Хоча стаття 56 ДП I формально не містить прямої вказівки на захист навколишнього природного середовища, її зміст свідчить про наявність прихованої екологічної складової. Це впливає із самого об'єкта регулювання – установок і споруд, що містять небезпечні сили (*dangerous forces*), вивільнення яких неминуче призводить не лише до людських жертв, а й до серйозної шкоди довкіллю.

Відтак, навіть за відсутності чіткої вказівки про захист природного середовища, ст. 56 ДП I має «екологічну чутливість», закладену в її природі, і повинна тлумачитись у світлі запобігання катастрофічним наслідкам для цивільного населення та навколишнього середовища.

На сайті прокуратури Харківської області можна ознайомитись з інформацією, що була опублікована та стосується обстрілу і знищення на території східної України Оскільської дамби. Внаслідок незворотного зневоднення Оскільського водосховища та підтоплення прибережної зони відбулися катастрофічні зміни в природно-техногенній екосистемі р. Сіверський Донець – екологічна катастрофа, яка зумовлена руйнуванням та знищенням водопостачання та зрошування земель, зміною мікрокліматичних умов, вітровою ерозією, негативною зміною біотичної складової, руйнуванням рекреаційних властивостей екосистеми та зменшенням екосистемних послуг, а також негативними змінами якості та обсягів харчових ресурсів [11].

Унаслідок втрати водної площини загинула значна частина місцевої флори та фауни, зруйнувалося середовище існування для численних видів перелітних птахів, для яких водосховище було ключовим місцем зупинки під час сезонної міграції. Пасовищні угіддя стали непридатними для випасу худоби, що поставило під загрозу тваринництво, як сферу традиційної господарської діяльності регіону. Таким чином, у сукупності ці фактори, як масове переселення цивільного населення, деградація природних ресурсів, руйнування енергетичної інфраструктури, загибель біорізноманіття, є беззаперечним свідченням масштабної екологічної катастрофи, спричиненої навмисним знищенням гідротехнічного об'єкта, що мав критичне значення для сталого розвитку регіону.

Висновки. Аналіз міжнародно-правових норм щодо руйнування гребель або дамб в умовах збройного конфлікту дозволяє дійти кількох ключових висновків. По-перше, греблі та дамби, як гідротехнічні споруди, та цивільні об'єкти в міжнародному гуманітарному праві виконують не лише функції з утримання та регулювання води, захист від повеней, енергетичне забезпечення та іригацію сільськогосподарських угідь, а й безпосередньо забезпечують виживання цивільного населення та збереження екосистем. Саме тому питання їхнього захисту знайшло спеціальне відображення у статті 56 Додаткового протоколу I до Женевських конвенцій, яка встановлює режим *lex specialis* для об'єктів, що містять небезпечні сили, обмежуючи можливість їхнього ураження навіть у випадках, коли вони мають військове значення, якщо такий напад може спричинити тяжкі втрати серед цивільного населення та серйозну шкоду навколишньому середовищу. По-друге, хоча текст ст. 56 ДП I формально не

містить прямої вказівки на захист природного середовища, його зміст і природа регульованих об'єктів свідчать про наявність прихованої «екологічної чутливості». Руйнування гребель або дамб, як показує практика останніх років в Україні, призводить до масштабних екологічних катастроф, включаючи затоплення територій, деградацію екосистем, втрату біорізноманіття, зміну мікрокліматичних умов та руйнування екосистемних послуг, що ставить під загрозу існування цивільного населення та навколишнього середовища. По-третє, міжнародно-правова кваліфікація таких діянь повинна здійснюватися з урахуванням положень ДП І, де пріоритет надається запобіганню катастрофічним наслідкам для цивільного населення та довкілля, а також принципів пропорційності, розрізнення і заборони надмірних страждань. Отже, руйнування гребель та дамб у зоні збройного конфлікту має розглядатися як акт, що поєднує ознаки військового злочину, порушення норм міжнародного гуманітарного права та потенційно екологічного злочину, з урахуванням серйозних, широких та довготривалих наслідків для навколишнього середовища. Відтак, ст. 56 ДП І виступає не лише гарантією захисту цивільних об'єктів – гребель або дамб, а й інструментом охорони природного середовища в умовах збройного конфлікту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Malysheva N., Hurova A. Environmental Consequences of the Kakhovka H.P.P. Destruction in Ukraine: Challenge and Opportunity for International Justice. *Journal of Environmental Law & Policy*. 2024. № 04 (01). P 84-104. DOI: <https://doi.org/10.33002/jelp040104>.
2. James Holland. *Dambusters: The True Story of the Inventors and Airmen Who Led the Devastating Raid to Smash the German Dams in 1943*. London, 2013. 464 p.
3. Arthur H. Westing. Ecological Consequences of the Second Indochina War. *World Armaments and Disarmament*. Stockholm, 1976. 119 p.
4. Arthur H. Westing Weapons of Mass Destruction and the Environment. *World Armaments and Disarmament*. Stockholm, 1977. 95 p.
5. Конвенції про заборону військового або будь-якого іншого ворожого використання засобів впливу на природне середовище. <https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%201108/volume-1108-I-17119-English.pdf> (дата звернення 30.03.2026).
6. Report of the Conference of the Committee on Disarmament: Vol. I. General Assembly. Official Records: 31st Session, Supplement No 27 (A/31/27), New York: United Nations, 1976. 107 p. <https://digitallibrary.un.org/record/697097?v=pdf> (дата звернення 30.03.2026).
7. Gasser H.P. International Humanitarian Law. Humanity for All: The International Red Cross and Red Crescent Movement / ed. H. Naugh. Berne. Stuttgart. Vienna, 1993 p. <https://icrcndresourcecentre.org/wp-content/uploads/2016/03/EnglishTotal.pdf> (дата звернення 30.03.2026).
8. Commentary on the Additional Protocols of 8 June 1977 to the Geneva Conventions of 12 August 1949. Geneva: International Committee of the Red Cross, 1987. 1625 p.
9. Конвенція про заборону військового або будь-якого іншого ворожого використання засобів впливу на природне середовище / Консультативна служба з міжнародного гуманітарного права. МКЧХ. https://www.icrc.org/sites/default/files/document/file_list/environment.pdf (дата звернення 30.03.2026).
10. Plant G. Environmental Protection and the Law of War: A 'Fifth Geneva' Convention on the Protection of the Environment in Time of Armed Conflict. London; New York. Belhaven Press, 1992. 284 p.
11. Повідомлення про підозру: веб сайт. URL: <https://www.gp.gov.ua/ua/posts/povidomlennya-pro-pidozru-makoveckomu-ov-ta-povistki-pro-viklik-na-24022025-25022025-26022025-z-perekladom> (дата звернення 30.03.2026).

Дата першого надходження рукопису до видання: 30.03.2026

Дата прийняття до друку рукопису після рецензування: 23.04.2026

Дата публікації: 10.05.2026